

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ЗРУШЕННЯ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

---

24 березня 2010 р. у Тернопільському національному економічному університеті відбулося засідання “круглого столу”, організоване ректоратом, факультетом фінансів і кафедрою економічної теорії. Мета його проведення полягала у виробленні спільних позицій науковцями ТНЕУ, а насамперед – кафедри економічної теорії, стосовно актуальних проблем макроекономічних зрушень у системі економічного зростання в посткризовий період.

Макроекономічні дослідження проблем економічного зростання, які упродовж багатьох років проводяться вченими ТНЕУ, набули особливої актуальності саме тепер – у посткризовий період. Розвиток нинішньої циклічної кризи виявив нові явища економічного життя, які потребують пильної уваги і детального аналізу, вимагають нових, нетрадиційних наукових підходів і практичних рішень. Враховуючи усе це, до участі у “круглому столі” запросили науковців університету, представників місцевої виконавчої влади й усіх зацікавлених осіб.

З науковими повідомленнями та у дискусіях на засіданні “круглого столу” виступили: **А. Ф. Мельник**, д. е. н., професор, проректор з наукової роботи ТНЕУ, **В. В. Козюк**, д. е. н., професор, завідувач кафедри економічної теорії, **О. П. Кириленко**, д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів, **Л. О. Бицюра**, заступник міського голови Тернополя, **Р. М. Березюк**, **В. М. Ковальчук**, **М. В. Чирак**, **М. М. Вербінський**, **О. В. Длугопольський**, **Л. А. Родіонова**, **О. І. Заклекта**, **О. В. Панухник**, **О. П. Шиманська**, доценти кафедри економічної теорії, **Н. Я. Кравчук**, к. е. н., доцент, докто-

рант кафедри міжнародних фінансів, викладачі кафедри економічної теорії **Т. О. Сліпченко** і **І. О. Гвоздецький**, аспірант цієї ж кафедри **А. Я. Кітура**.

Професор **А. Ф. Мельник** дала загальну оцінку поступу фінансово-економічної кризи в Україні, наголосила на актуальності обговорюваної проблеми, зазначила, що ще у 1996 р. уряд прийняв Програму структурної перебудови економіки України, у розробці якої взяли участь і науковці ТНЕУ, і яка й донині залишається нереалізованою. Остання обставина, на думку вченого, сприяла тому, що дно кризового падіння української економіки виявилось надто глибоким. Було наголошено, що існує регіональний аспект розвитку кризи. У нас, підкреслила доповідач, є певні напрацювання структурної перебудови економіки області і міста Тернополя саме в аспекті щодо посткризового розвитку. Вони враховані при підписанні угоди з Кабінетом Міністрів України про пріоритети розвитку області. Загалом науковець досить оптимістично оцінила перспективи посткризового розвитку економіки України.

Керівник “круглого столу” **В. В. Козюк** у вступному повідомленні окреслив основні

тенденції у сфері економічного зростання у глобальній економіці. Теоретичні положення були підкріплені наочною аналітичною інформацією, яка дозволила присутнім повною мірою сприймати тенденції розвитку глобальної економіки.

Зокрема, щодо виходу з глибокої фінансово-економічної кризи, то, на думку доповідача, кращі перспективи у країн, що розвиваються, аніж у країн з розвинутою ринковою економікою. Це пов'язано з тим, що останні (Німеччина, Японія, Греція, Іспанія, Португалія) більше постраждали в період кризи, ніж країни з низьким рівнем доходів, оскільки попередні кризи у розвинених країнах швидко зростали обсяги кредитів приватному сектору, а це призвело до значного обвалу, зумовлюючи суттєві труднощі в економічному розвитку цих країн. Наслідком стало те, що "бум" сукупного попиту, розігрітий зростанням кредитування, став каталізатором світової фінансової кризи. Всупереч традиційній концепції циклічності, приплив капіталу до країн з низьким рівнем доходів визначив в них характер циклу ділової активності. Також було зауважено, що завдяки потужним фінансовим реформам наприкінці 1990-х рр. і впродовж 2000-х рр. приплив капіталів на ринок акцій був значно більший, ніж приплив на ринок корпоративних облігацій. Зважаючи на ситуацію щодо експансії кредиту в країнах з низькими доходами, можна стверджувати, зазначив науковець, що у посткризовий період немає чітко вираженої тенденції щодо напрямків його динаміки.

Аналізуючи дані таблиці, у якій були подані принципів фактори, що формують інфляційні виміри кризових процесів, проф. В. В. Козюк зауважив, що прискорення інфляції попередні кризи обернулося майже дефляцією у 2009 р. Відновлювальне зростання економіки призвело і до відновлення інфляційних процесів (зростання цін на акти-

ви та первинні ресурси). Фактично за 2009 р. ціни на нафту знизилися настільки, наскільки вони підвищилися у 2008 р., а уже в 2010 р. очікується тенденція до зростання цін, як це було і до кризи. Більшість програм підтримки і допомог переважно націлені на збільшення сукупного попиту (що більше відповідає кейнсіанським, а не монетарним рекомендаціям), аніж на структурні реформи.

Стосовно вітчизняної економіки, то вона виявилася надзвичайно вразливою до кризових потрясінь. Якщо Україна і надалі не перейде на інноваційний шлях розвитку (впроваджуючи енергозберігаючі технології тощо), то її економіка залишиться експортоорієнтованою з низьким технологічним рівнем. Зростання глобального попиту на традиційний експорт консервує застарілу структуру української економіки. Це означає, що без структурного реформування та орієнтації на новітні технологічні уклади українська економіка ризикує опинитися у ще складнішій ситуації.

Завершуючи свій виступ, професор В. В. Козюк поставив риторичне питання: якою повинна бути структура економіки, щоби протистояти "шокам", які мають глобальний характер? Наголосив, що бажано у ході дискусії обговорити і виокремити основні проблеми саме у цьому ракурсі, визначити перспективи адаптації до характеру кризових явищ та виходу з них, а також до того, які макроструктурні зрушення повинні відбутися в базових галузях, що визначають економічне зростання. Він також побажав спрямувати обговорення на питання, які стосуються регіональних проблем економічного зростання, основних регуляторів, які потрібно задіяти для того, щоб економічне зростання у посткризовий період було ефективним і забезпечувало підвищення життєвого рівня населення.

Проаналізував прояви економічної кризи у масштабах міста та області заступник

міського голови Тернополя **Л. О. Бицюра**. Він повідомив, що формується програма соціально-економічного розвитку області з метою якнайшвидшого подолання економічної кризи і запросив до співпраці науковців університету, які допомогли б виокремити пріоритетні напрямки проведення структурних зрушень. Особливо це актуально зараз, оскільки уряд проголосив відновлення функціонування вільних економічних зон і тут необхідне міцне теоретичне підґрунтя для окреслення чітких проектів розвитку.

Жваву дискусію викликало повідомлення **В. М. Ковальчука**, який наголосив, що, на його думку, фінансово-економічна криза стала демонстрацією “банкрутства” неоконсервативної (монетарної) економічної політики. Нинішня ситуація стала дзеркальним відображенням становища, яке склалося у 70-х рр. ХХ ст., коли збанкрутувала кейнсіанська економічна політика. Про нерезультативність неокласичних рецептів антициклічного регулювання свідчить і нинішня криза, яка найболючіше вразила країни-адепти неоконсервативної політики (Великобританію, Італію, Німеччину). Водночас країни з суттєвим державним сектором економіки і впливовим державним регулюванням зазнали під час кризи значно менших витрат. Про певну відмову від неокласичних “рецептів” свідчать величезні дефіцити державних бюджетів ринкових країн, що повністю суперечить неоконсервативним уявленням. Використання дефіцитності бюджетів та інфляції для боротьби з циклічним безробіттям є швидше кейнсіанським регуляторним рішенням, аніж неокласичним. Свого часу, на думку доцента В. М. Ковальчука, саме бездумне застосування неоконсервативних (монетарних) рекомендацій на початку 90-х рр. ХХ ст. сприяло стрімкому падінню економік Росії, України та інших постсоціалістичних країн у прірву структурної кризи. Зважаючи на це, підкреслив до-

повідач, варто у перехідний (післякризовий) період застосувати кейнсіанські рецепти державного економічного регулювання, а доцільніше було б поєднати можливості кейнсіанської і монетарної концепцій. Ширше використовуючи державні підйоми регулювання економіки, потрібно враховувати кілька обставин: 1) зміцнення економіки має супроводжуватися вирішенням соціальних проблем; 2) спрямування фінансових ресурсів насамперед на розв’язання соціальних проблем може мати лише негативні наслідки, зокрема у плані наростання інфляції; 3) значне зростання доходів, яке випереджує зростання продуктивності праці, призведе до затухання реального виробництва і продовження кризи, незважаючи на усі інші заходи економічної політики.

Продовжив дискусію стосовно моделі економічного розвитку доцент кафедри економічної теорії **Р. М. Березюк**, який не поділив міркування з приводу використання в Україні кейнсіанської моделі економічного розвитку у чистому вигляді і позитивно висловився стосовно переходу до біхевіористичної моделі, як моделі майбутнього. На його думку, необхідно здійснити галузеву переорієнтацію економіки України, обравши таку систему товарних груп, яка забезпечила б Україні “поштовх”, перехід до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку.

Україна має з економічного “буфера” перетворитися на своєрідний “місток”, що повинен зв’язати європейську економіку з інтенсивно зростаючою азійською та російською. Тоді вона посяде стратегічне становище у світі. Водночас доповідач застеріг від сліпого “копіювання” східноазійського досвіду з низьким рівнем споживання населення Китаю та Індії, зокрема.

Поділяючи думку В. М. Ковальчука, **О. І. Заклекта** зауважила, що світова економічна криза, яка розпочалась у 2008 р., в 2009 р. стала каталізатором негативних

процесів у країні. Криза продемонструвала, що модель економіки, яка базується на невпинному зростанні споживання у борг, виявилася нежиттєздатною. Найбільше від кризи постраждали країни, що відмовилися від власного виробництва і “роздули” споживання за рахунок іноземних запозичень. Влада вважає, що ринок збільшить пропозицію економічних благ “самотужки”, і не опікується проблемами матеріального виробництва, а потреби споживача намагається задовільнити шляхом імпортного завезення товарів. Ввозимо не лише какао і каву, а й цукор і молоко, м’ясо і птицю. Таке ставлення до розвитку національного виробництва призвело до значного розриву між зростанням середньої реальної заробітної плати і продуктивності праці. Якщо у 2001 р. темпи цих показників були однаковими, то вже у 2007 р. розрив збільшився майже удвічі (темпи зростання середньої заробітної плати за 2001–2007 рр. становили 304,6%, а продуктивності праці – 165,5%). Підвищуючи заробітну плату та пенсії, збільшуємо сукупний попит, але не на вітчизняні товари (бо їх обмаль), а на товари імпортного виробника. Тому українська економіка, на думку доповідача, потребує зміни економічної концепції розвитку, яка була б орієнтована на заохочення піднесення матеріального виробництва та інвестування.

Досить парадоксальну думку висловила у своєму виступі **Л. А. Родіонова**, яка, підтримуючи думку В. М. Ковальчука, вважає, що структурна криза, яка розпочалася ще на початку 1990-х рр., для української економіки так і не закінчилась. Причина цього – у бездумному копіюванні неоконсервативних рецептів економічної політики.

М. В. Чирак присвятив свій виступ негативним наслідкам структурних зрушень в економіці України, наголосив, що це знайшло відображення у зовнішньоторгівельній сфері, зокрема у підвищенні рів-

ня відкритості національної економіки, що посилило її вразливість загалом і знизило ефективність зовнішньоекономічної діяльності. Доповідач зазначив, що тенденція до зростання імпорту, насамперед за рахунок продуктів першої необхідності і харчування, не сприяла наповненню державного бюджету. Що ж стосується експорту, то його переважна частина формується за рахунок двох галузей – металургійної і хімічної, які є надто енергомісткими, сировинномісткими і найбільш екологічно небезпечними. Їхня продукція дуже чутлива до кон’юнктурних коливань на світовому ринку, які були для національного виробництва вкрай несприятливими. Для зростання цінової конкуренції вітчизняних товарів здійснювалася девальвація національної валюти, а це сприяло внутрішній інфляції і знижувало рівень життя. У найближчому майбутньому, підкреслив науковець, варто змінити вузьку експортну орієнтацію країни з наданням пріоритетів виробникам сільськогосподарської продукції і харчової промисловості. Враховуючи існуючі конкурентні переваги України у цій сфері, наступне зростання попиту і цін на харчові продукти у світі, Україна може знайти свою постійну нішу на світовому ринку, значно підвищивши ефективність зовнішньоекономічної діяльності.

Докторант кафедри міжнародних фінансів ТНЕУ **Н. Я. Кравчук** акцентувала увагу присутніх на головних аспектах поточної ситуації у сфері державних запозичень та політики управління державним боргом, наголосивши на тому, що саме державні позики відіграють важливу роль у системі макрофінансових регуляторів економічного розвитку. Зокрема, державні запозичення, за кейнсіанською теорією “дефіцитних витрат” (deficit spending), є одним з інструментів пом’якшення фінансових проблем та пожвавлення економічної кон’юнктури у кризовий та посткризовий періоди. Більше

того, вони відіграють надзвичайно важливу роль з точки зору концептуальних позицій антициклічної державної політики у діалектичній тріаді її бюджетно-фіскальної, грошово-кредитної та валютно-курсової детермінант: 1) політика державних запозичень безпосередньо визначає рівень бюджетного дефіциту, параметри бюджетної й податкової політики; 2) державні позики – інструмент впливу на динаміку обсягів грошової маси і рівень відсоткових ставок в економіці, що визначає характер монетарної політики та стан грошово-кредитної сфери; 3) залучення зовнішніх позик та обслуговування зовнішнього боргу істотним чином впливають на динаміку валютного курсу та валютних надходжень до національної економіки, що відображено у показниках платіжного балансу країни.

Незважаючи на низку позитивних зрушень у сфері управління державним боргом, що мали місце упродовж останніх років докризового періоду, зазначила доповідач, необхідність вироблення зваженої політики державних запозичень не втрачає своєї актуальності у контексті макроекономічних зрушень у розвитку національної економіки в посткризовий період. Насамперед, варто звернути увагу на збільшення частки зовнішнього боргу в сумі загальної державної заборгованості. У цьому контексті варто пам'ятати про те, що надмірне залучення зовнішніх позик державою та неефективне їх використання призводять до підвищення вразливості національної економіки до дії зовнішніх шоків, виникнення девальваційної спіралі у випадку спекулятивних атак на національну валюту та поглиблення кризових явищ. Відтак, цільові орієнтири стратегії управління державним боргом повинні узгоджуватися з довгостроковими цілями макроекономічної політики держави, враховуючи усі взаємозв'язки між різними економічними процесами.

Було також зазначено, що в кризовій ситуації не спрацювала ідея відродження внутрішнього ринку державних запозичень. Фінансування бюджетного дефіциту й надалі здійснюється за рахунок продажу облігацій внутрішньої державної позики банківським установам (зокрема, в основному державним банкам – Ощадбанку та Укресімбанку з наступним їх продажем НБУ. Фактично бюджетний дефіцит і надалі покривається за рахунок прихованої емісії НБУ).

З огляду на вищезазначене, визнала науковець, політика управління державним боргом потребує зменшення залежності державних запозичень від фіскальних інтересів держави, а натомість – збільшення орієнтації на довготермінові структурні інтереси національної економіки.

Дискусійним виявилось обговорення питання розвитку депресивних регіонів, в якому взяли участь В. В. Козюк, Л. О. Бицюра, О. П. Кириленко.

Зокрема, **В. В. Козюк** висловився з приводу співвідношення понять індустріальної чи депресивної моделі. Адже, на його думку, індустріальна модель виконує хіба що функцію зайнятості та забезпечує інтереси вузького кола власників і потребує значних витрат на ліквідацію негативних наслідків забруднення довкілля. Він наголосив на структурній гнучкості регіонів, які не переобтяжені олігархізованими активами та визначив депресивність з точки зору схильності до переходу на нові технологічні уклади.

На думку **О. П. Кириленко**, концепція депресивності ґрунтується на певних показниках. Якщо донедавна були відсутні чіткі критерії формулювання депресивності, то в сучасних умовах такими параметрами є середній рівень заробітної плати та обсяг промислового виробництва на одну особу. Також доповідачка зауважила, що потік бюджетних трансфертів за роки існування

незалежної Української держави зазвичай спрямовувався у східні та південні регіони. Для прикладу: Одеська область отримує в 111 разів більше дотацій, ніж Тернопільська, що зумовлено політичною складовою економічної політики.

Заступник міського голови **Л. О. Бицюра**, беручи участь в обговоренні проблеми, зауважив, що ще у 2003 р. піднімалося питання про визнання Тернопільської області депресивним регіоном. Однак на засіданні урядового комітету ця пропозиція була відхилена на основі кількох показників: 2-ге місце – за рівнем телефонізації, 5-те – за обсягом житлового будівництва тощо.

Не обійшли увагою учасники “круглого столу” і питання стану транспортної інфраструктури, яка є основою для розвитку туризму в області. Зокрема, **О. В. Длугопольський** висловився з приводу високої вартості будівництва залізничної колії в Україні порівняно із зарубіжними країнами, що пов’язане з корупційними механізмами у сфері дорожньо-транспортного господарства. У вирішенні проблем розвитку транспортної інфраструктури важлива роль, на думку **Т. О. Сліпченко**, належить іноземним інвесторам, однак останні висловлюють недовіру до української влади і вкладають свої кошти з великою обережністю.

Невід’ємним елементом економічного зростання є фактор екологізації структурних зрушень, який формує сучасні стандарти добробуту нації. З такою проблемою на засіданні “круглого столу” виступив аспірант **А. Я. Кітура**. Він зауважив: оскільки економіка України залишається трудо-, матеріало- і енергомісткою, то економічне зростання у довготривалому періоді можливе винятково за рахунок використання інноваційних чинників, зокрема зростання інтенсивності та ефективності виробництва. У цьому контексті в найближчому майбутньому ключовою буде проблема

зниження енергомісткості економіки, яка на сьогодні в 2,5–3,5 рази вища порівняно з розвиненими країнами. Для вирішення цієї проблеми необхідні значні капіталовкладення у впровадження нових технологій чи модернізацію наявних. Частково цю функцію намагається виконувати держава, проте із зрозумілих причин такі дії малоефективні і недостатні. Джерелом фінансування можуть стати іноземні інвестиції, залучені Україною на міжнародному ринку квот на викиди парникових газів. В Тернопільській області потенційним учасником міжнародної торгівлі квотами можуть бути підприємства житлово-комунального господарства. Доповідач навів дані стосовно цієї тези. Зокрема, обчислення викидів парникових газів на підприємстві ОКП “Тернопільтеплокомуненерго” здійснюється з 2004 р. У 2008 р., порівняно з 2004–2007 рр., спостерігається зменшення викидів. Однак така позитивна тенденція існувала не завдяки цілеспрямованим діям щодо підвищення енергоефективності процесу виробництва і постачання тепла споживачам, а значним зменшенням попиту на продукцію підприємства, що й обумовило зниження споживання природного газу. Ситуація, яка склалася на цьому підприємстві стосовно ефективності і потенціалу зменшення викидів парникових газів, багато в чому відображає загальні тенденції в комунальній теплоенергетиці України. При цьому і вітчизняними, і зарубіжними фахівцями перспективи участі підприємств галузі в торгівлі квотами на викиди парникових газів оцінюються як великі.

Більшість учасників “круглого столу” дійшли висновку, що Україна знаходиться на етапі подолання циклічної фінансово-економічної кризи. У їх виступах було сформульовано наступні висновки та пропозиції:

– сучасний етап виходу з кризи вимагає переходу до інноваційно-інвестиційної

моделі економічного розвитку, що дозволить підвищити конкурентоспроможність національних товарів і стабілізувати негативні наслідки макроекономічних процесів;

– необхідно зменшити залежність державних запозичень від фіскальних інтересів держави і посилити орієнтацію на довготермінові структурні інтереси національної економіки;

– необхідно розширити орієнтований експорт сільськогосподарських продуктів і продуктів харчування з метою підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності та економічного зростання;

– за умов нестачі внутрішніх інвестицій вважається за необхідне вишукувати можливості та резерви залучення коштів іноземних інвесторів, що потребує подолання “тіньової” економіки;

– забезпечення структурної перебудови економіки області потребує інтеграції зусиль науковців та практиків для визначення пріоритетних напрямків соціально-економічного розвитку.

Матеріал підготували:

В. В. Козюк, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії ТНЕУ;

В. М. Ковальчук, кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії ТНЕУ;

О. І. Заклекта, кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії ТНЕУ.